

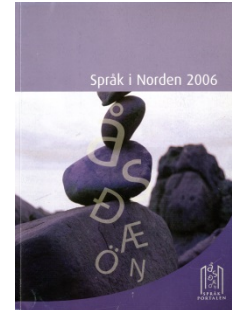
Sprog i Norden

Titel: Funktion eller kultur – vad ska svensk språkpolitik syfta till?

Forfatter: Björn Melander

Kilde: Sprog i Norden, 2006, s. 43-55

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Forfatterne og Netværket for sprognævne i Norden

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

A photograph of several smooth, dark grey stones stacked on top of each other, with a blurred background of more stones and a light sky. The stones are arranged in a vertical stack, with the top stone being the smallest and the bottom one the largest.

Funktion eller kultur – vad ska svensk språkpolitik syfta till?

Av Björn Melander

Propositionen om en samlad svensk språkpolitik (Bästa språket) har nyligen lagts fram. Den bygger på det omfattande betänkandet Mål i mun, som presenterades 2002. I denna artikel ska jag ge några synpunkter på den svenska språkpolitiken och beskriva de fyra huvudmålen som ställts upp för denna. Jag tar också upp de argument som framförts i debatten om en svensk språkpolitik, och försöker relatera dessa ståndpunkter till olika perspektiv på språk: som ett individuellt eller kollektivt fenomen, och som en kulturell eller funktionell företeelse.

Under de senaste 10–15 åren har den språkpolitiska aktiviteten varit hög i Sverige. Det kanske tydligaste uttrycket för detta är att flera offentliga utredningar har genomförts. År 1997 lade Minoritetsspråkskommittén fram sitt betänkande *Steg mot en minoritetspolitik*, vilket bl.a. resulterade i att Sverige nu har fem officiella minoritetsspråk (finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska). Efter ett förspel som innefattade ett regeringsuppdrag till Svenska språknämnden att utarbeta ett förslag till handlingsprogram för svenska språket (framlagt 1998), tillsattes år 2000 Kommittén för svenska språket, vilken presenterade sitt omfattande betänkande *Mål i mun* i april 2002. Regeringen lade sedan – efter en vidsträckt remissomgång för *Mål i mun* och en ingående beredning av en interdepartementell arbetsgrupp – i september 2005 fram en proposition till riksdagen om en samlad svensk språkpolitik (*Bästa språket*). I skrivande stund pågår också en utredning om teckenspråkets ställning (Dir 2003:169, 2005:40, 2005:100) som ska vara klar på våren 2006, och en utredning om finska och sydsamiska, vilken ska avslutas vid årsskiftet 2005/2006. (Dir. 2004:6 och 2005:23; ett delbetänkande *Rätten till mitt språk*, lades fram i maj 2005.)

I denna artikel ska jag ge några synpunkter på den svenska språkpolitiken. Jag utgår då från erfarenheter jag gjorde under den tid jag var huvudsekreterare i den parlamentariska kommitté som utarbetade *Mål i mun*, och huvudsakligen blir det därigenom

denna utredning och en del av det som den resulterat i som kommer att uppmärksammas. Framställningen är därför inriktad mot svenskan, medan andra språk i Sverige, t.ex. finskan, sydsamiskan och teckenspråket där som framgått en politisk process just nu pågår, inte kommer tas upp mer direkt. Men eftersom *Mål i mun* på många vis kom att behandla språksituationen i Sverige generellt, och propositionen *Bästa språket* helt explicit gör anspråk på att fastlägga en sammanhållen svensk språkpolitik, kommer jag att på olika sätt beröra även andra språk än svenskan.

Varför behövs en svensk språkpolitik?

Det finns flera orsaker till den ökande språkpolitiska verksamheten. På ett övergripande samhällsligt plan kan man peka på tre förhållanden som på skilda vis förändrat det språkliga landskapet. För det första har engelskan fått en allt starkare ställning. Genom utvecklingar som internationalisering, globalisering och europeisk integrering har engelskan kommit att användas allt mer inom allt fler samhällsområden. Frågan är då om engelskans starka position förorsakar domänförluster för svenskan och hur en sådan situation i så fall ska hanteras.

För det andra är Sverige genom invandring i dag ett mångspråkigt och multikulturellt samhälle på ett helt annat sätt än tidigare. Drygt en femtedel av invånarna i Sverige har på skilda vis sina rötter utanför landet. En vanlig uppgift är att det talas ca 200 olika språk i dagens Sverige.

För det tredje har etniska och språkliga minoriteter i större utsträckning än förut synliggjort sig och tagit strid för sina rättigheter. Sverige har aldrig varit ett etniskt och språkligt helt homogent land, men tidigare har man inte sällan agerat som om så vore fallet. Även om mycket återstår att göra är omedvetenheten i dag mindre och hållningarna annorlunda både från majoritetssamhällets sida och för minoriteternas del. Det kanske tydligaste utslaget är att Sverige nu, som nämnts, har fem officiellt erkända minoritetsspråk.

Dessa förhållanden är på intet sätt unika för Sverige utan hänger samman med storskaliga utvecklingar som på olika vis berör de flesta stater i världen. De utmaningar som skapas av sådana förändringar delar Sverige i stor utsträckning med andra länder både i Norden och Västeuropa mer allmänt; ytterst handlar det ju om att traditionella, förhållandevis homogena nationalstater övergår till mer mångspråkiga och multikulturella samhällen (jfr Boyd & Huss 2001). Sådana förändringar är därför närmast självklara utgångspunkter för arbetet med en nationell språkpolitik.

Språkdemokrati

Ser jag till vad som styrde arbetet med *Mål i mun*, och även till vad *Bästa språket* innehåller, finns det emellertid ännu en viktig faktor som bör framhållas. Vill man sätta en etikett på denna kunde det kanske vara "språkdemokrati" (naturligtvis är inte heller denna unik för Sverige).

Ett utslag av den språkdemokratiska ambitionen är den verksamhet som man brukar kalla "klarspråksarbete". Detta innebär ju att man verkar för att det offentliga språket ska vara klart, enkelt och medborgartillvänt, en strävan som bl.a. brukar motiveras med demokratiska argument. I *Bästa språket* (s. 1) skriver regeringen exempelvis: "En levande demokrati, där medborgarna deltar i det offentliga samtalet och kan göra sina röster hörda, förutsätter klara och begripliga myndighetstexter." Ett tämligen omfattande klarspråksarbete har som bekant bedrivits under de senaste decennierna och tveklöst har många framsteg gjorts. Nu står klarspråkarbetet inför nya utmaningar bl.a. till följd av den tekniska utvecklingen. Vad är klart, enkelt och medborgartillvänt då kontakterna mellan myndigheter och medborgare sker allt mer via Internet? Skrivråd som fungerar för papperstexter kanske inte gäller för texter på en datorskärm, och som läsare betar vi oss uppenbart på olika vis då vi läser från skärm respektive papper. Och hur påverkar Sveriges EU-medlemskap – kan texter tillkomna inom EU leva upp till klarspråksambitionerna?

En annan aspekt utgörs av frågan om språklig ojämlikhet i samhället. Att vissa grupper är språkligt missgynnade uppfattas av många inom det politiska Sverige som huvudfrågan för en språkpolitik. Även här är regeringen tydlig i *Bästa språket* (s. 1): "Sverige är [...] fortfarande ett klassamhälle. Tillgången till ett språk som är användbart i det offentliga livet är i hög grad ojämnt fördelad." Regeringen använder alltså uttrycket "klassamhälle", och social ojämlikhet är också den aspekt som tidigare mest uppmärksammats. Exempelvis har man med hänvisning till sådant som skillnader i läsvanor i hemmet menat att barn i arbetarklassfamiljer inte ges samma möjligheter som barn från medelklassen att tillägna sig ett fullgott språk, och att detta bland mycket annat är en av förklaringarna till de sociala skillnader som föreligger i skolframgång. Men tankegången går naturligtvis lätt att föra över till andra sociala dimensioner än arbetarklass–medelklass. Exempelvis kämpar många invandrargrupper med utanförskap, svårigheter i skolan och på arbetsmarknaden och brist på integration i samhället, och det är ju uppenbart att språkliga förhållanden är betydelsefulla för detta problemkomplex. Därmed har frågan också starka kopplingar till utvecklingen mot ett mer multikulturellt och mångspråkigt samhälle.

Språkpolitiska syften och mål

I de direktiv (2000:66) som regeringen gav Kommittén för svenska språket inför utarbetandet av *Mål i mun* avspeglas de ovan berörda språkpolitiska startpunkterna väl. I direktiven anges nämligen två huvudsyften för det tilltänkta handlingsprogrammet:

1. att främja svenska språket
2. att alla i Sverige – oavsett språklig och social bakgrund – utifrån sina förutsättningar skall ges likvärdiga möjligheter att tillägna sig svenska språket.

Den första punkten är främst förbunden med diskussionen om domämförluster till engelskan, men den kan också kopplas till en mer allmän språkvårdsambition – att förbättra förutsättningarna för att svenskan kan användas korrekt och i välvårdat skick är förstas ett sätt att främja språket. Den andra punkten sammanhänger naturligtvis med den språkdemokratiska tankegång jag berört och därmed också med framväxten av ett mångspråkigt och multikulturellt samhälle.

Vad har då föreslagits för att uppnå detta? *Mål i mun* är som berörts ett omfattande dokument och det innehåller ett 80-tal olika förslag till åtgärder. Propositionen *Bästa språket* är till omfånget mindre, men innehåller även den ett ganska stort antal åtgärds-punkter. Det är därför inte lätt att sammanfatta de tilltänkta åtgärderna, men ett sätt att summera grundtankarna i den föreslagna språkpolitiken kan vara att återge de fyra språkpolitiska mål som anges i *Bästa språket* (se speciellt avsn. 5) och som i allt väsentligt återfinns även i *Mål i mun*:

1. Svenska språket ska vara huvudspråk i Sverige.
2. Svenskan ska vara ett komplett och samhällsbärande språk.
3. Den offentliga svenskan ska vara vårdad, enkel och begriplig.
4. Alla ska ha rätt till språk
 - att utveckla och tillägna sig svenskan
 - att utveckla och bruka det egna modersmålet och nationella minoritetsspråket
 - att få möjlighet att lära sig främmande språk.

De båda första målen hänger samman med engelskans starka ställning. Tanken är förstås att domämförlusterna till engelskan bör motverkas så att svenskan ska kunna begagnas inom alla områden där vi vill kunna bruka den och förbli det språk som används för att hantera våra gemensamma angelägenheter inom politik, förvaltning m.m. Men målen har också bäring på utvecklingen mot ett mångspråkigt land – enligt dessa mål ska svenskan ha rollen av gemensamt kommunikationsmedel i ett samhälle där många olika språk lever tillsammans.

Mål tre och fyra är kopplade till det jag ovan benämnt ”språkdemokrati”. Att den offentliga svenskan ska vara vårdad, enkel och begriplig är ju ett tydligt uttryck för strävan att slå vakt om klarspråksarbetet, och detta behöver nog inte kommenteras ytterligare. Målet att alla ska ha rätt till språk preciseras som framgår i tre delmål. Det första av dessa är alltså att alla ska kunna utveckla och tillägna sig svenskan. Detta är dels uttryck för ambitionen att motverka språksociala klyftor av olika slag, men hänger också samman med mångspråkigheten – ska svenskan vara det gemensamma språket måste förstås alla ges möjlighet att lära sig den. Det andra delmålet utgår från att varje individ har rätt att utveckla sitt modersmål. Språket utgör en viktig del av en persons identitet och kultur och alla har rätt att känna att man bemöts med respekt i dessa avseenden. Det sista delmålet gäller rätten att lära sig främmande språk, främst engelska, där ju Sverige ligger förhållandevis långt framme, men också andra språk – där situationen dessvärre är långt mindre gynnsam i dagens Sverige.

Några reaktioner på de föreslagna målen

Jag ska nu gå över till att kort redogöra för några reaktioner på de språkpolitiska mål som föreslås i *Mål i mun*. Därvid bygger jag främst på den sammanställning av remissvar som gjorts av Regeringskansliet (2003). (En mer utförlig diskussion av mottagandet av *Mål i mun* ges i Melander 2005 s. 200–205.)

Svenskan och engelskan

Om vi då börjar med de båda första målen, så förefaller tanken att man bör försöka motverka att svenskan trängs undan av engelskan inom vissa domäner i allt väsentligt stödjas av remissinstanserna – ingen inom det offentliga Sverige som givits möjlighet att yttra sig i remissomgången ifrågasätter mer direkt denna ambition. Jag tror dock att detta är en något missvisande bild, och det av två skäl. Det första skälet är att det är mitt intryck att om frågan ställs lite mer på sin spets så att strävan att värna svenskan kommer i konflikt med – eller kanske snarare uppfattas som varande i konflikt med – andra viktiga ambitioner, t.ex. målsättningen att öka internationaliseringen av svensk högre utbildning eller att det svenska näringslivet inte ska ha konkurrensnackdelar gentemot utländska medtävlare, ja då får svenskan stryka på foten. Symptomatiskt är att regeringen i *Bästa språket* på det hela taget nöjer sig med några allmänt hållna välviliga formuleringar om svenskan i den högre utbildningen, men inte föreslår direkta och konkreta åtgärder. Det andra skälet är att omedvetenheten om debatten om domänförluster förefaller vara stor inom politik och förvaltning i Sverige. Diskussion om detta har ju nu förts under halvannat decennium bland språkfolk, men den verkar inte ha nått ut särskilt väl till Sveriges makthavare.

Går man utanför remissinstanserna för *Mål i mun* kan man också möta dem som ganska direkt ifrågasätter tanken på att värna svenskan. *Expressens* ledarskribent PM Nilsson kommenterade t.ex. utredningens förslag (7/4 2002) under rubriken "Gör Sverige tvåspråkigt". Han hävdar där att "det finns all anledning att välkomna och förstärka öppenheten för engelskan" och han förefaller snarast uppfatta svenskan som en belastning: "Det är på många sätt en sorg att tillhöra en så liten språkkultur som den svenska. Arbetsmarknaden är begränsad och den kulturella isoleringen karg." Jag tror inte PM Nilsson är ensam om en sådan inställning till svenskan, utan att den tvärtom inte alls är ovanlig bland svenskar i gemen.

Slutsatsen angående svenskan och engelskan blir därför enligt min mening att det är en central språkvårdsuppgift även i framtiden att driva diskussion och upplysning på temat "Vad är svenska språket bra för?" både gentemot svenska myndigheter och politiker och gentemot den svenska allmänheten i stort.

Svenskan och minoritetsspråken

De två första språkpolitiska målen har som framgått direkt bäring på våra minoritetsspråk genom att svenskan enligt dem ges ställning som gemensamt språk i ett mångspråkigt Sverige. Dessutom kan förstås åtgärder som mer primärt är tänkta att beröra förhållandet mellan svenska och engelska få återverkningar även för de andra språk som brukas inom vårt land; villkoren för språken i ett samhälle hänger ju på olika vis samman (jfr den kritik mot Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenska språket som framförs av Boyd & Huss 1999).

I Sametingets remissvar på *Mål i mun* framkommer denna problematik tydligt. Om förslaget att svenskans ställning som Sveriges huvudspråk ska fastläggas i lag skriver man där att "svenska liksom samiska språket är två huvudspråk som skall kunna existera sida vid sida. Det svenska språket kan knappast ur samisk synvinkel tillåtas att ha ett lagfäst företräde. [...] Lika självklart som den svenska minoriteten inför världssamfundet eftersträvar utrymme för sitt språk och sin kultur eftersträvar det samiska samhället samma förhållanden." (Citerat efter Regeringskansliets sammanställning s. 173.) Tanken på att lagfästa svenskans position är naturligtvis inte kopplad till samiskan utan till engelskan, men det är inte svårt att förstå Sametingets tankegång (och det är ännu lättare att känna sympati för ambitionen att stärka samiskans position). Invändningen mot språklagsförslaget gäller därför ett centralt språkpolitiskt spørsmål som berör inte bara våra minoritetsspråk utan även våra invandrarspråk: vilken funktion ska svenskan ha för talarna av andra språk än svenskan och vilken roll ska dessa språk spela inom det svenska majoritetssamhället?

Frågan kan också skärpas lite ytterligare: Är det bra och eftersträvansvärt att svenskan ska ha en särställning som lingua franca i ett mångspråkigt Sverige? Och i så fall varför? Behövs det överhuvudtaget ett gemensamt språk? Historikern Lennart Lundmark, specialist på minoritetsfrågor, skrev i en artikel i *Dagens Nyheter* 4/9 2002 om detta: "Det går alldeles utmärkt att ordna så att minoriteter kan utöva sin medborgerliga rätt och fullgöra sina medborgerliga skyldigheter utan att de talar majoritetsspråket." Förstår jag Lundmark rätt menar han att det för den enskilde minoritetsspråkstälaren kan vara praktiskt att kunna majoritetsspråket, men att det från samhällslig utgångspunkt är det inte nödvändigt med ett gemensamt språk.

Den svenska språkpolitiken bygger på antagandet att det är bra med ett gemensamt språk, och att det språk som då ska ha denna position är svenskan. Jag tror att det finns få realistiska alternativ till en sådan hållning, och att den också kan motiveras med hänvisning till demokrati och inflytande: i ett samhälle med en så stor majoritetsbefolkning som Sverige kommer minoriteter med hög sannolikhet att drabbas av utanförskap om de inte behärskar majoritetsspråket. Att ge svenskan ställning som det gemensamma språket blir därmed ett sätt att bekräfta utvecklingen mot ett mångspråkigt samhälle och att tydliggöra existensen av andra språk inom vårt land. Återigen tror jag dock att det här finns behov av en grundlig offentlig diskussion av mål och medel i språkpolitiken. I Sverige bejakas officiellt utvecklingen mot ett mångspråkigt och multikulturellt samhälle, men bakom en konsensus på ytan döljer sig nog ganska olikartade uppfattningar. Det är därför viktigt att klargöra vad som är tanken bakom att svenskan ska vara huvudspråk och samhällsbärande språk, och hur denna ska förenas med en fortsatt utveckling mot ett mångspråkigt samhälle. Det gäller säkert gentemot minoritetsföreträdare, men kanske än mer gentemot medlemmar av majoriteten.

Vårdad, enkel och begriplig offentlig svenska

Att den offentliga svenskan ska vara vårdad, enkel och begriplig är på ett sätt ett både naturligt och okontroversiellt mål – knappast någon torde vilja hävda att motsatsen bör gälla. Men frågan om vad som är vårdad, enkelt och begripligt är inte helt utan komplikationer. En sådan är vad som mer generellt kan menas med "vårdad" – vad/vem/vilka bestämmer hur den officiella normen ser ut och hur förhåller sig detta till utformandet av en språkpolitik? För svenskans del har den hittills tillämpade modellen varit att språkvårdens olika aktörer (Svenska Akademien, Svenska språknämnden m.fl.) givit råd och rekommendationer, men att dessa råd inte är officiellt sanktionerade genom lag eller dylikt. Det finns t.ex. ingen förordning som tvingar oss att stava och böja ord på det sätt *Svenska Akademiens ordlista* anger. Vad som förtjänar att påpekas

här är att den språkpolitik som diskuterats för Sveriges del inte innebär någon förändring av detta förhållande: den språkpolitik som föreslagits är inte en språkriktighetspolitik. Även om det nog finns en och annan som önskar sig språkpoliser som med kraft kan ingripa mot dem som skriver *innan jul, till alla de som* och *ett centra* (i stället för *före jul, till alla dem som, ett centrum*), så är det inte det som den i Sverige diskuterade språkpolitiken går ut på. Inte heller är meningen att man i riksdagen ska fatta beslut om kommateringsregler eller pluralformer för engelska lånord.

En annan – och mer komplex – fråga är vad som kan menas med ”god svenska” från ett andraspråksperspektiv. För mig är det självklart att även en svenska som på olika vis bär spår av att talaren inte har svenska som modersmål kan vara vårdad och begriplig i den mening som här är aktuell. Tyvärr finns det dock klara indicier på att invandrare som behärskar svenska på fullt adekvat sätt blir diskriminerade på exempelvis arbetsmarknaden – en lätt brytning tas till intäkt för att en person inte har tillräckliga språkkunskaper trots att inga förståelsemässiga hinder rimligen kan föreligga. Sådana tendenser måste självfallet motverkas, och ett av de bästa sätten att göra det förefaller vara att vi alla får möta mer svenska brukad som andraspråk i offentligheten. Det innebär t.ex. att vi borde få höra mer svenska med brytning i radio och tv. Detta är dock, har jag förstått, ett inte helt okontroversiellt synsätt, och jag menar därför att en viktig framtida uppgift för språkvården är att genom utåtriktat arbete bidra till en mer nyanterad bild av andraspråksproblematik av skilda slag.

Språklig ojämlikhet

Det fjärde målet sätter språklig jämlikhet i centrum. En rad förslag har här framförts. Föga förvånande är utbildningsområdet ett fält som uppmärksammas; en av skolans huvuduppgifter är förstås att utveckla elevernas språk. Vad jag i det sammanhanget skulle vilja peka på är att *Mål i mun* tar tydlig ställning för att elever med annat modersmål än svenska ska erbjudas utbildning i detta. Denna tanke ifrågasätts inte av dem som yttrat sig om *Mål i mun*, och regeringen instämmer explicit i denna bedömning i *Bästa språket* där det framhålls (s. 39–40): ”I dag pekar också i princip all nationell och internationell forskning på att även utvecklandet av modersmålet har stor betydelse för elevernas skolgång, såväl för den kulturella identiteten som för språkinläringen och lärandet i ett mer övergripande perspektiv.” Denna inställning från Sveriges makthavare beträffande undervisning i modersmål står *i* intressant kontrast till hållningen när det gäller undervisning *på* modersmål där en betydligt mer restriktiv hållning gäller. I grundskoleförordningen (SFS 1994:1194 § 7) anges att delar av undervisningen kan ges på annat språk än svenska för elever ”som har ett annat språk än svenska som dagligt

umgängesspråk med en eller båda vårdnadshavarna”, men samtidigt stadgas det att detta endast gäller för årskurs 1–6 och dessutom att totalt högst hälften av undervisningen får ske på umgängesspråket samt att andelen svenska ska öka under utbildningstiden. Internationellt sett lär det vara mycket ovanligt att det i lag fastslås att undervisning *ska* domineras av majoritetsspråket (Leena Huss, personlig kommunikation). Bland minoriteter brukar just möjligheten till skolgång på det egna språket ses som en nyckelfråga i ett arbete för att styrka inte bara det egna språket utan också den egna kulturen och identiteten. Sveriges i detta avseende restriktiv lagstiftning är möjligen ännu ett uttryck för att det under det bejakande av ett mångkulturellt samhälle som officiellt finns i Sverige döljer sig en rad olika uppfattningar och att det här finns behov av både fördjupande diskussion och opinionsbildande arbete.

Den andra punkt jag tänkte beröra är att litteraturläsning ses som en så central fråga beträffande orsakerna till språklig ojämlikhet. I *Bästa språket* ägnas ett helt eget kapitel (nr 10) åt ”Litteraturen och läsandet” och inledningen till detta (s. 51) kan man läsa: ”För att barn ska kunna tillägna sig ett rikt språk är det väsentligt att de tidigt får ta del av böcker. [...] Läsnigen utökar ordförrådet, öppnar dörren till nya tankar och idéer, skänker kulturupplevelser och är en nyckel till framgång i skolarbetet.” Denna hållning stämmer mycket väl överens med vad jag mötte under arbetet med *Mål i mun* vid kontakter med politiker, fackföreningsföreträdare, folkbildningsaktiva m.fl. – läsning av speciellt skönlitteratur ses som motorn i språkutvecklingen och som grunden till det rika språket. Andra slag av texter (exempelvis mer sakprosaanknutna) förefaller däremot inte uppfattas som lika viktiga. De resonemang som förs i *Mål i mun* om vikten av att behärska ett flertal skilda genrer förbigår också de flesta remissinstanser med tystnad, medan avsnitten om litteraturläsning ofta får mycket uppmärksamhet. Även andra aspekter på språklig ojämlikhet, t.ex. sådant som hänger samman med sociodialektal variation har uppenbarligen inte setts som lika centralt som skönlitteraturen av remissinstanserna.

Jag har självfallet inget att invända mot läsfrämjande åtgärder. Men jag tycker samtidigt att den starka fokuseringen på skönlitteratur inte är oproblematisk och kanske t.o.m. i vissa avseenden kontraproduktiv (för en mer utförlig diskussion på detta tema se Melander 2003 och 2004). Regeringen föreslår i *Bästa språket* åtgärder för att öka tillgången på barn- och ungdomsböcker, stöd till utgivande av serien *Alla Tiders Klassiker* för bruk i grund- och gymnasieskolan och insatser för att via arbetsplatser nå att ovana läsare. Detta är naturligtvis gott och väl, men ska vi motverka språksocial ojämlikhet krävs även åtgärder av många andra slag. Jag menar därför att det även här finns stort behov av framtida utåtriktad och upplysande arbete från både språkvårdens och språkforskningens sida, inte minst gentemot våra politiska företrädare.

Kultur och kommunikation

Regeringen skriver som framgått att barn måste få ta del av böcker för att de ska kunna tillägna sig ett rikt språk. Den som inte läser böcker får alltså ett mindre rikt språk än den som gör det, blir då slutsatsen. Betonandet av litteraturläsningen förefaller mig överhuvudtaget bygga på tanken att olika personers språkförmåga varierar mycket. Mot ett synsätt som tar fasta på individens varierande språkförmåga kan man sätta ett perspektiv där språket snarare framstår som ett slags kollektiv nyttighet, som det står i princip alla fritt att utnyttja. Då blir det förstås inte den varierande språkförmågan som fokuseras, utan snarare behovet av att hålla språket så multifunktionellt som möjligt, t.ex. genom att motverka domänförluster.

Vill man framhålla skillnaden mellan de båda infallsvinklarna skulle de kanske kunna betecknas som ett "individuellt" respektive "kollektivt" synsätt på språket. Ytterligare skäl för dessa beteckningar är att – enligt min erfarenhet – de som betonar litteraturläsningen förefaller se språkets främst som ett uttrycksmedel för den egna upplevelsen och som ett redskap för reflektion över den egna tillvaron, kunskapen och erfarenheten, medan det enligt det andra perspektivet snarare blir språkets roll för socialt handlande och kommunikation, inte minst i situationer som på arbetsplatsen och i skolan, som framhålls. Dessa båda synsätt går naturligtvis att förena på olika vis, men vad man väljer att lägga tonvikten vid får ändå stora konsekvenser på olika plan. (Se Melander 2005 s. 205–207 för ett mer utförligt resonemang.)

I diskussionen om den svenska språkpolitiken kan man också urskilja ett annat motsatspar, nämligen mellan kultur och funktion. I en recension i *Svenska Dagbladet* (21/3 2005) av Olle Josephsons bok *"Ju". Ifrågasatta självklarheter om svenskan, engelskan och alla andra språk i Sverige* kommer denna motsats till tydligt uttryck. Recensenten, idéhistorikern Bo Lindberg, hävdar där att svensk språkvård präglas av en språkfunktionalistisk hållning där språkets roll som kommunikationsmedel betonas och där språkvårdens viktigaste mål blir att kommunikationen ska kunna ske så effektivt som möjligt. Mot detta ställer Lindberg ett förhållningssätt som framhåller språkets kultursida och där språket som kulturarv, uttryck för identitet och för formell medvetenhet ses som centrala värden. Han hävdar också att det utifrån en språkfunktionalistisk hållning inte går att motivera varför ett visst språk bör bevaras – är kommunikation det överordnade värdet är det ju strängt taget bättre om antalet språk reduceras. I stället måste man se till språkets kulturella värde: "Det måste till kulturskäl, där språket får ett egenvärde, för att hävda ett språk, funkis räcker inte."

Jag tror att det finns kopplingar mellan de båda motsatspar jag berört, men att de ändå inte är identiska. För att försöka systematisera detta har jag ställt samman en fyrfälts-tabell där de båda paren kombineras och i varje ruta även fört in några ledord.

	Kultur	Funktion
Individuellt	1) Läs för mig, pappa!	3) Slitstark normalprosa
Kollektivt	2) Nationalspråket	4) Samhällets gemensamma kommunikationsmedel

För mig fungerar denna tabell ganska väl som ett slags tankekarta för argument och hållningar jag mötte under arbetet med *Mål i mun*. Vill man konkretisera det hela genom att personifiera skulle man i rutan individuellt & kultur (1) kunna hitta arbetsplatsombudet som arbetar med den fackliga kampanjen "Läs för mig, pappa!" och ser lika tillgång till litteraturspråket som centralt mål för språkpolitiken. Går man en ruta ned till kollektivt & kultur (2) hittar vi t.ex. politikern som verkar för ökat stöd till svenskspråkig litteratur och uppfattar kultursfären som den centrala språkanvändningsarenan att värna. (Jag har valt uttrycket "Nationalspråket" för att betona sambandet med tankar om att språket utgör en av de centralaste delarna i ett visst lands nationella kultur och identitet.) I rutan individuellt & funktion (3) hamnar då exempelvis universitetsläraren som bekymrar sig över att studenterna inte kan skriva bra labbrapporter och menar att åtgärder måste vidtas för att förbättra skrivförmågan. I den återstående rutan, kollektivt & funktion (4), skulle man slutligen kunna placera t.ex. språkvårdaren som diskuterar domänförluster för svenskan i termer av försämrade möjligheter till kontakter mellan experter och lekmän om endast engelska begagnas i den högre utbildningen.

Jag tror också att en del av de argument som framförts i diskussionen om de föreslagna svenska språkpolitiska målen ganska väl kan placeras in i de fyra fälten. Ser vi till diskussionen om svenskan och engelskan gäller ju att Lindbergs hållning – att "funkis inte räcker" om man vill hävda ett språk – kan placeras i ruta 2, medan då den hållning Lindberg menar dominerar svensk språkvård kan hänföras till ruta 4. PM Nilssons argumentation om att öppenheten mot engelskan bör öka gör också att vi hamnar i ruta 2 (fast svenskan då bedöms med negativa förtecken). I diskussionen om svenskan och minoritetsspråken kan idén att svenskan ska ha rollen som gemensamt språk i ett mångspråkigt samhälle (åtminstone som jag uppfattar den) placeras i ruta 4, medan Sametingets invändningar mot en särställning för svenskan nog snarare hör hemma i ruta 2. Om vikten av ett klart och begripligt offentligt språk främst motiveras med hänvisning till språkdemokratiska argument hamnar vi ruta 3, medan om det snarare är effektivitetsskäl som framförs så blir det ruta 4 som är aktuell. Kanske kan den negati-

va hållning som jag stundtals mött till tanken på att mer svenska med brytning bör höras i tv och radio kopplas till hållningen i ruta 2? Och hänger den positiva synen på modersmålsundervisning som förefaller råda i det officiella Sverige (åtminstone om man får tro remissinstanserna till *Mål i mun*) och den restriktiva hållning som föreligger vad gäller undervisning på andra språk än svenska ihop med att man i detta avseende främst bedömer språk utifrån ruta 3 (och kanske 1) men inte ruta 2?

Min erfarenhet från *Mål i mun*-arbetet är att det är de individuella och kulturella argumenten som dominerar diskussionen utanför språkvetarkretsarna medan det är de funktionella argumenten som framför allt framhålls av experterna. I den framtida språkpolitiska debatten i Sverige – och som flera gånger berörts menar jag att utåtriktat upplysningsarbete är en viktig kommande uppgift inom detta område – finns det därför all anledning att fundera över vad ett språk kan vara bra till.

Summary

Function or culture – aims and goals in a Swedish language policy

A proposal for a comprehensive national language policy, Bästa språket, has recently been submitted to the parliament by the Swedish government. The proposal is based on a draft action programme for the Swedish language presented in 2002, Mål i mun. (A summary in English of Mål i mun is available at <http://www.regeringen.se/content/1/c4/14/43/50317e05.pdf>.) This article gives an account of the background for the proposed policy, and describes the four main language goals put forward. Some of the arguments that have been voiced in the debate in Sweden about a national language policy are also discussed, and an overview is provided of the various standpoints relating to different perspectives on language: as an individual or collective phenomenon, and as primarily a cultural or functional entity.

Litteratur

- Bästa språket*. Regeringens proposition 2005/06:2. Stockholm.
- Boyd, Sally & Huss, Leena, 1999: Det behövs en helhetssyn på språken i Sverige. I: *Språkvård* 1999/3. S. 5–9.
- Boyd, Sally & Huss, Leena, 2001: Introduction. I: *Managing Multilingualism in a European Nation-State. Challenges for Sweden*, ed. by Sally Boyd & Leena Huss. Clevedon m.fl. S. 1–12.
- Finska språket i Stockholms- och Mälardalsregionen*. Kommittédirektiv. 2004:6. Stockholm.
- Förslag till handlingsprogram för svenska språket*. 1998. Svenska språknämnden. Stockholm.
- Handlingsprogram för svenska språket*. Kommittédirektiv 2000:66. Stockholm.
- Josephson, Olle, 2004: "Ju". *Ifrågasatta självklarheter om svenskan, engelskan och alla andra språk i Sverige*. Stockholm.
- Lindberg, Bo, 2005: Det nya Sverige och språket vi ärvde. I: *Svenska Dagbladet* 21 mars 2005.
- Lundmark, Lennart, 2002: Alla talar svenska? I: *Dagens Nyheter* 4 september 2002.
- Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket*. SOU 2002:27. Stockholm.
- Melander, Björn, 2003: Språkpolitik och samtalspråk. I: *Grammatik och samtal. Studier till minne av Mats Eriksson*, red. av Bengt Nordberg m.fl. Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 63. Uppsala. S. 29–28.
- Melander, Björn, 2004: Talspråket är viktigt för jämlikheten. I: *Språkvård* 2004/1. S. 28–32.
- Melander, Björn, 2005: Ett komplett och samhällsbärande språk – hur ser man på svenskan i Sverige? I: *Svenskans beskrivning* 27, red. av Gunilla Byrman m.fl. Växjö. S. 193–231.
- Nilsson, PM, 2002: Gör Sverige tvåspråkigt I: *Expressen* 7 april 2002.
- Rätten till mitt språk*. SOU 2005:40. Stockholm.
- Remissvar på Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket (SOU 2002:27). Betänkande av Kommittén för svenska språket*. 2003. Regeringskansliet. Stockholm.
- Steg mot en minoritetspolitik*. SOU 1997:192–193. Stockholm.
- Tilläggsdirektiv till utredningen om finska språket i Stockholms- och Mälardalsregionen*. Kommittédirektiv 2005:23. Stockholm.
- Översyn av teckenspråkets ställning*. Kommittédirektiv 2003:169, 2005:40, 2005:100. Stockholm.